

In memoriam Horváth Tibor

A büntetés-végrehajtási szervezet munkatársai nevében fájó szívvel búcsú-zunk dr. Horváth Tibor emeritus professzortól, a büntetés-végrehajtási jog kiemelkedő szakmai képviselőjétől, akadémiai doktortól. A hazai bűnügyi tudományok territóriumán európai viszonylatban jelentős késedelemmel megjelenő büntetés-végrehajtási tudomány művelésében és oktatásában, a késedelem csökkentésére irányuló erőfeszítésekben Horváth Tibornak meghatározó szerepe volt. Az ő 70-es, 80-as években induló inspiratív munkássága nyomán fellendülő kutatások örvendetes dinamikája, a témakörben tudományos fokozattal rendelkező kutatók és oktatók növekvő száma és a rendszerváltozás óta megjelenő szintetizáló munkák jelzik Horváth professzor egykori iskolateremtő tevékenységének jelentőségét. Tanítványai, követői, őszinte szívvel köszönjük mindazt, amit tőle tudásban, emberségben kaptunk.

Lőrincz József

Horváth Tibor szerepe a büntetés-végrehajtási jog tudományának fejlesztésében és oktatásában¹

1. Horváth Tibornak a börtönügyi tudományos fejlesztésében, ezen belül a büntetés-végrehajtási jog tudományos megalapozásában betöltött szerepe az idő előrehaladtával és az átfogó visszatekintés lehetőségének megnyílásával egyre karakteresebbé válik. Jelen tanulmány szerzője csupán az elmúlt negyven év tapasztalataiból indulhat ki, hogy a Rendőrtiszti Főiskolán személyesen is megismerhette Horváth Tibornak a büntetés-végrehajtás felé forduló tudományos érdeklődését. Az 1972-ben kezdődő főiskolai szintű büntetés-végrehajtási tisztképzés számára szerencsés véletlen, hogy az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Büntetőjogi és Kriminológiai Főosztályának akkori vezetője új kutatási territóriumaként a bűncselekmények jogkövetkezményeit és ezek végrehajtását vállalta fel. Ez az akkoriban a bűnügyi tudományosság periferiáján elhelyezkedő kutatási terület csaknem érintetlen volt, Horváth Tibornak tehát – mint *Györgyi Kálmán* írja – „nem az irodalomban kimunkált ismereteket kellett tananyagokban összefoglalni, hanem magukat az ismereteket kellett kimunkálni.”² Ma már tudjuk, hogy a büntetés-végrehajtási jogi ismeretek rendszerezése nem csupán egy főiskolai tantárgy kiérlelése volt, hanem egy új jogágért, egy új tudományágért való küzdelem nyitánya is hazánkban.

1 A Börtönügyi Szemle Lőrincz József ezen tanulmányával kíván megemlékezni Horváth professzor munkásságáról. A tanulmány megjelent a Bűnügyi Tudományi Közlemények 9. kötetében (Tanulmányok Dr. Dr. h. c. Horváth Tibor professor emeritus 85. születésnapja tiszteletére). Miskolc, Bíbor Kiadó, 2012. 123–135. o. [A szerk.]

2 Györgyi Kálmán: Horváth Tibor hetven éves. In: Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997. 14. o.

A börtönügy tudományos ismeretanyagát Európában másfélszáz éves, hazánkban közel százéves, néha fellendüléssel, de inkább visszaesésekkel, hosszas szünetekkel tarkított kifejlődése jellemezte. A XIX. század közepén Európában megjelenő börtönügyi tudomány a XIX. század végéig uralkodóan a börtönintézmény gyakorlati működésének tökéletesítésére, így főleg a börtönépítészet, a rabmunkáltatás, a börtönegészségügy és -igazgatás kérdéseire fordította a figyelmet. A XX. század elején a pozitivisták iskola hatására előtérbe kerülő célbüntetés és a társadalomtudományokban tért nyert determinizmus hatására felpeszdlő pszichológia, pedagógia, szociológia, kriminológia a büntetés-végrehajtás tudományos művelésének új dimenzióit kínálta. A börtönügyi tudomány század eleji felpeszdlése e tudomány jellegéről vallott felfogás két irányát körvonalazta ki. Az egyik felfogás az új tudományt a kriminológiához és a szociológiához hasonló, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó filozófiai, kriminálpolitikai, ugyanakkor büntetőjogi és közigazgatási ismereteket egyaránt magába foglaló *társadalomtudománynak* tekintette. A másik felfogás *Finkey* Ferenc munkássága közvetítésével azt hirdette, hogy a börtönügyi tudomány *jogtudomány*, éspedig a büntetőjog-tudomány harmadik ága. *Finkey* a német *Freudenthal* és *Krohne* nyomán annak elismertetésére törekedett, hogy a fogva tartott személy közjogi viszonyban áll az állammal. *Finkey* lankadatlan szakirodalmi erőfeszítései nyomán a korabeli magyar büntetőjog-tudomány elfogadta a börtönügyi tudomány jogi természetét, annak művelése azonban a börtönügy tartós mellözöttsége folytán szűkös keretek között valósult meg. A két világháború közötti börtönügy elszürkülésének, stagnálásának okát maradékelven finanszírozottságában, tömegkapcsolatainak és szellemi-elméleti művelésének csaknem teljes megszakadásában véljük felfedezni, azonban az európai börtönügy elméleti modelljétől való legdrasztikusabb eltávolodás a II. világháború befejezését követő évtizedben történt, amikor a sztálini büntetőpolitika a hazai büntetés-végrehajtást titkos, a monolitikussá merevedő állami politika minden elméleti művelést nélkülöző direkt irányítású eszközévé tette. E korszak a 60-as évekig szinte teljesen lehetetlenné tette a börtönügy mélyére hatoló elemzéseket, csupán az apologetizáló, a sikereket egyoldalúan érintő munkák nyilvánosságát támogatta. A 60-as évektől konszolidálódó büntetőpolitika, valamint a felélenkülő kriminológiai, szociológiai kutatások, ha szűkös korlátok között is, de lehetővé tették a *büntetés-végrehajtási jog* művelését. Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogszabály (törvényerejű rendelet) előkészítésében a hazai bűnügyi tudományok jeles képviselőinek kodifikációs tárgyú írásai a büntetés-végrehajtási jog tudományos művelésének felélenkülését jelezték.³

Horváth Tibor tudományos érdeklődése a büntetés-végrehajtás iránt akkor támadt fel, amikor az elítéltek és az állam viszonyát már egy törvényi szintű jogszabály rendezte, ám a jogtudomány még sem önálló jogágról, sem az ezt művelő büntetés-végrehajtási jogtudományról nem beszélt. A *Finkey* munkássága

3 Lásd Fonyó Antal: A munka tartalma, célja és módszerei a büntetés-végrehajtás intézményeiben. *Jogtudományi Közlöny*, 1966. 3. sz. 105–113. o.; Szabó András: Nevelés a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során. *Jogtudományi Közlöny*, 1966. 5. sz. 231–239. o.; Vermes Miklós: A társadalom szerepe a büntetés-végrehajtásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1966. 4. sz. 185–190. o.

óta csipkerózsika-álomba hibernált idea a büntetőjog harmadik pillérééről Horváth Tibor munkásságában éledt újra. Finkey pályafutása különös erővel hatott rá. Mint írja: „Finkey Ferenc alakja és életpályája, elsősorban tudományos munkái már fiatal jogász koromban megragadták képzeletemet. Sokat tűnődtem azon, mi volt ennek a kivételes, nagy ívű életpályának a mozgatórugója?”⁴ Mint ugyanitt kifejti: Finkey munkásságának protestáns szellemisége, a műveiből kisugárzó humanizmusa, demokratikus liberalizmusa, rendszeralkotó európai kitekintése ragadta meg.⁵ Finkey nyomdokain halad, amikor a börtönügy alaposabb tanulmányozását vállalja. Fentebb idézett tanulmányában így ír neves elődje tudományos szemléletének alakulásáról: „Finkey Ferenc a büntetőjog-tudomány elméleti és dogmatikai kérdéseiről törvényszerűen fordul már a század elején a büntetőjogi szankciórendszer és a börtönügy reformkérdései felé... Ezzel veszi kezdetét hazánkban a büntetéstani és a büntetés-végrehajtási jog tudományának kialakulása. Büntetéstani nézeteinek középpontjában a társadalom védelme és az etikai megalapozású nevelés eszméje áll. Felismeri: a megtorlásra alapozott büntetőjogi rendszerek felett az idő eljárt, a humánus és racionális büntetési rendszer kialakítását össze kell kötni a társadalom segítségével, az elítéltek reszocializálását elősegítő szociálpolitikai intézkedésekkel. Elméleti útmutatása, gyakorlati javaslatai a börtönügy korszerűsítésére és humanizálására máig érvényesek.”⁶

A 70-es évek közepétől a szabadságvesztésről és végrehajtásáról megjelent kriminológiai megközelítésű, kritikai hangvételű írások a hazai börtönügy lehetőségeinek és feltételeinek reális számbavételére irányultak. Ez az elméleti munkálkodás hozzájárult a korábbi „börtöncentrikus” szemlélet, a börtön mitikus hatékonysága, az átnevelési ideológia tarthatatlanságának igazolásához, tehát egyfajta racionális nyitáshoz, és jelentős szerepe volt az 1979. évi büntetés-végrehajtási kódex elméleti előkészítésében.⁷ Horváth Tibor már az 1978-as Btk. tervezet kodifikációs előmunkálatai során hangsúlyozta, hogy hatékony büntetési rendszer nem képzelhető el korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. A Rendőrtisztai Főiskolán 1972 óta végzett oktatómunkája mentén lépésről-lépésre ismerkedett meg a büntetés-végrehajtás hazai történeti és nemzetközi tendenciáival, így a 70-es évek közepétől induló kodifikációs munkálatok idején már átfogó ismeretekkel rendelkezett a büntetés-végrehajtás elodázhatatlan fejlesztésének fontosabb kérdéseiről. Az elsők között ismerte fel, hogy a büntetés-végrehajtás jogi rendezésének társadalmi-politikai jelentősége van, hiszen a büntetés az egyik legérzékenyebb, ha nem a legérzékenyebb beavatkozást jelenti az állampolgárok magánéletébe. Azt is világosan látta, hogy a büntetés-végrehajtási kodifikáció számos okból nehéz

4 Horváth Tibor: Finkey Ferenc emlékére. In: Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv (1870-1949). Sárospatak, 1995. 20. o.

5 Uo. 13. és 19. o.

6 Uo. 20–21. o.

7 Fontosabb szakirodalmi források: Vigh József – Tauber István: A szabadságvesztés-büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. Jogtudományi Közlöny, 1976. 641. o.; Gönczöl Katalin: A „rehabilitációs ideológia” csődje – börtönreformok az amerikai kontinensen. Jogtudományi Közlöny, 1977. 566. o.; Tavassy Tibor: A szabadságvesztés és problémái. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok. 1978. 281. o.

helyzetben van, különösen azért, mert a büntetés-végrehajtási jog a jogrendszer legkevésbé kiművelt jogterülete, amely elmarad mind az anyagi büntetőjog, mind az eljárási büntetőjog színvonalától. Ekkor megjelent tanulmányában így írt: „Elméletileg máig sem tisztázott a büntetés-végrehajtási jog jellegének kérdése. Nevezetesen az, hogy mennyiben tartozik a büntetőjogok családjába, mi a viszonya az államigazgatási joghoz, munkajoghoz stb., illetve, hogy önálló jogágazatnak tekinthető-e.”⁸

Horváth Tibor szerkesztésében 1980-ban jelent meg a „Büntetés-végrehajtási rendszerek – büntetés-végrehajtási jog” című szakirodalom-gyűjtemény⁹, amelynek értékét nem csupán az fémjelzi, hogy az első ilyen jellegű gyűjtemény hazánkban, hanem arra is rávilágított, hogy vannak számba vehető és tanulmányozásra érdemes előzményei e tudományterületnek. Az összeállítás előszavában kifejtett álláspontja egyben saját, a börtönügy fejlesztésében kitűzött céljaként is megfogalmazódik, amikor azt írta: „Napjainkban világszerte... a büntetés-végrehajtási rendszerek, összhangban a modern büntetőpolitikai szemlélettel és a bűnügyi tudományok eredményeivel rohamos és mélyreható fejlődésen mennek keresztül. Ezek megértéséhez ma már nem elég a hatályos büntetés-végrehajtási joganyag ismerete, hanem azzal együtt múlhatatlanul szükséges a büntetés-végrehajtás területén megmutatkozó fejlődési tendenciák felismerése. Mindez végső soron a büntetés-végrehajtás múltjának, jelenlegi és fejlődési tendenciáinak elemzését, a nemzetközi tapasztalatok kritikai vizsgálatát és általánosítását igényli.”¹⁰

Horváth Tibor alkotó kedvét és lendületét jellemzi, hogy nem állt meg az új jogterület igényének megfogalmazásánál, hanem 1983-ban szellemi irányításával és meghatározó szerzői közreműködésével megjelent a büntetés-végrehajtási jogi ismereteknek felsőoktatási célú, terjedelmes jogelméleti – történeti és – összehasonlító feldolgozást is tartalmazó szintézise, a *büntetés-végrehajtási jog hazai első tankönyve*.¹¹ A tankönyv megjelenése, azon kívül, hogy jelentős segítséget nyújtott a börtönügy személyi állományának képzésében, a büntető igazságszolgáltatásban dolgozók tájékoztatásában, hozzájárult a büntetés-végrehajtási jogi jogági elismeréséhez, a büntetés-végrehajtási tudomány jogtudományi jellegű műveléséhez. Horváth Tibor a büntetés-végrehajtási jog jogági jellegének elismerését hangsúlyozta, amikor azzal érvelt, hogy az 1979. évi bv. kódex megjelenésével a joganyag terjedelme mennyiségileg megfelel az egyéb, önálló jogágazatok terjedelmének, de döntő szempontnak mégis a büntetés-végrehajtási jog által rendezett életviszonyok társadalmi-politikai jelentőségét tekintette.¹²

Horváth Tibor e tankönyvben megkísérelte a büntetés-végrehajtásra vonatkozó tudományos ismeretanyag jellegét, rendszertani helyét is meghatározni. Álláspontja szerint „a büntetés-végrehajtásra vonatkozó tudományos ismeretanyag

8 Horváth Tibor: Gondolatok a büntetés-végrehajtási jog kodifikációjához. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 6. szám. 304. o.

9 Büntetés-végrehajtási rendszerek – büntetés-végrehajtási jog. Szakirodalomgyűjtemény. Rendőrtisztai Főiskola, 1980.

10 Uo. 7. o.

11 Büntetés-végrehajtási jog I-II. kötet. BM Könyvkiadó, 1983.

12 Lásd uo. I. kötet, 22. o.

több tudományág területén helyezkedik el. Így a büntetés az anyagi büntetőjog egyik központi fogalma, a büntetések hatékonyságával a kriminológia (ezen belül a pönológia) foglalkozik, a pedagógia és a pszichológia pedig az elítéltekkel való bánásmód pszichikai folyamatai vonatkozásában tartalmaz tudományos ismereteket. Éppen ezért a büntetés-végrehajtás tudománya kifejezést gyűjtőfogalomként használhatjuk; ami azt jelzi, hogy a büntetés-végrehajtásnak olyan komplex feladatokat kell megoldania, amelyeknek tudományos ismeretanyaga több tudományág területén helyezkedik el. A büntetés-végrehajtás tudománya tehát komplex jellegű, egyrészt jogtudomány (a büntetés-végrehajtási jog tudománya), másrészt pedig egyes társadalomtudományok (pönológia, kriminológia, szociológia), illetve az emberrel foglalkozó tudományok (kriminálpszichológia, kriminálpedagógia) területére tartozik. A büntetés-végrehajtási jogtudomány tárgya egyrészt a büntetési rendszer, másrészt pedig azok a társadalmi viszonyok, amelyek a büntetés-végrehajtás során az elítélt és a büntetés-végrehajtási szervek között keletkeznek. A büntetés-végrehajtási jog tudománya tanulmányozza a büntetés-végrehajtási normák keletkezését, alkalmazásának gyakorlatát, illetve e normák hatékonyságát a bűnözés elleni küzdelemben. Tanulmányozza továbbá a büntetés-végrehajtási jogszabályokat létrehozó büntetés-végrehajtási politika elveit, a büntetés-végrehajtási intézmények helyét és szerepét a bűnözés elleni küzdelemben, és általánosítja a büntetés-végrehajtási gyakorlatot. Vizsgálódása kiterjed a büntetés-végrehajtás területére, illetve a különböző társadalmi rendszerű államok büntetés-végrehajtási jogának összehasonlítására is. A büntetés-végrehajtási jogtudomány tárgyát meghatározott módszerrel vizsgálja. Ennek során sajátos szerepük van a jogtudományban alkalmazott joglogikai, történeti, jog-összehasonlító és szociológiai módszereknek.”¹³

Visszatekintve e munkára úgy vélem, hogy jelentősége messze meghaladta fogadtatását. Az a csendes közöny, ami a bűnügyi tudományok részéről a büntetés-végrehajtást körülvette, csak lassan oldódott, ám a 80-as években – Horváth Tibor példaadó tevékenysége folytán – mégis élénkülni látszott. A tankönyv felpezsdítette a szakterület körüli érdeklődést, aktivitásra sarkallva a büntetés-végrehajtás iránt vonzalmat érző kutatókat, akik közül ma már többen e tudományterület elismert művelői.¹⁴

A 80-as évek elején Horváth Tibornak a Miskolci Egyetemen ajánlottak katedrát, amit ő örömmel elfogadott.¹⁵ Kutatói érdeklődése a büntetés-végrehajtás felől a büntetések természetének általánosabb érvényű feltárása, így a büntetéstá-

13 Lásd uo. 31–36. o.

14 Közülük Nagy Ferenc a büntetőjogi intézkedések elméleti, eszmetörténeti, jog-összehasonlító és alkalmazási kérdéseiben, valamint a büntetés-végrehajtási szakirodalom egyik hiányterületén, a nemzetközi jogösszehasonlításban jelentetett meg terjedelmes monográfiákat. A hazai börtönügy történetének részletes feltárására vállalkozott Mezey Barna. A börtönügy keretein túlmutató, úttörő jellegű szankciótörténeti kutatások eredményeit tette közzé a Kabódi Csaba, Mezey Barna szerzőpáros a Börtönügyi Szemle hasábjain.

15 1981-től 1992-ig a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszékének vezetője, 1984 és 1990 között a Kar dékánja, emellett a Kar Doktori Tanácsának elnöke és az egyetemi Habilitációs Bizottság tagja volt.

ni elméletek történetének áttekintése és a büntetés alapvető elméleti kérdéseinek kutatása felé fordult,¹⁶ de továbbra is figyelemmel kísérte a büntetés-végrehajtási jog és tudománya fejlődését, illetve a végrehajtás reáliáinak alakulását.

A 80-as évek végének, a 90-es évek elejének hazai társadalmi-politikai változásai a „gondoskodó” államszocializmus modelljének csődjével és egyidejűleg az európai jogállamiság eszméjéhez dominánsan kapcsolódó klasszikus büntetőjog pozícióinak erősödésével jártak. Az Európához való közeledés, a jogállamiság megvalósítása iránti törekvés, a civilizált, a humánus büntetőpolitika kialakításának igényét állította az elméleti vizsgálódások homlokterébe, ezen belül a büntetési rendszer célszerű átalakítását, börtöncentrikus szemléletének megszüntetését kívánta elősegíteni. A rendszerváltozás felerősítette a büntetés-végrehajtási szakirodalom kritikai hangvételét, amelynek célja a hazai börtönviszonyoknak az európai normák szerinti megmértetésére, a börtönügy megoldatlan kérdéseinek rövidtávú reformok formájában történő megoldására irányult. E börtönügyi reformhangulatban fogant elemzések különös figyelemmel fordultak az elítéltek jogi helyzetének, az emberi, állampolgári jogok kontextusában történő vizsgálatára.¹⁷

Horváth Tibor jól érzékelte a rendszerváltozás utáni büntetés-végrehajtás reform-igényét és az ennek a bűnügyi tudományban tükröződő reformhangulatát. E törekvésnek maga is hangot adott az 1990. augusztus 21–25. között Miskolcon megrendezett Nemzetközi Kriminológiai Konferencián „Az emberi jogok védelme a büntetőjogi szankciók végrehajtása során, különös tekintettel a szabadságvesztésre” című előadásában.¹⁸ A börtönügyi reformot szükségesnek tartja, mert mint írja: „... a magyar büntetés-végrehajtás korszerűtlen, évtizedekkel elmaradt az európai fejlődéstől. Ezért kritikailag felül kell vizsgálni szervezeti struktúráját, működési elveit, a különböző büntetés-végrehajtási rezsimek rendező elveit és nem utolsósorban az elítéltek jogi helyzetét.”¹⁹ Horváth Tibor a büntetés-végrehajtást a büntető igazságszolgáltatás szerves és fontos részének tekintette, ezért külön felhívta a figyelmet arra, hogy a büntetés-végrehajtás reformja csakis a büntető igazságszolgáltatás és a büntetőpolitika átfogó reformjának részeként kezelhető.²⁰ Az illúziók és meghaladott elméleti felfogások helyett a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának európai irányultságú elveit az alábbiakban foglalta össze:

„- a szabadságvesztés-büntetés nem mehet túl a szabadság megvonásának tényén,

16 E témában doktori értekezése „A büntetési elméletek fejlődésének vázolata” címmel (MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981) jelent meg.

17 Lásd: Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességének és hatékonyságának tényezői (kandidátusi értekezés) 1989.; Kabódi Csaba: Az emberi jogok érvényesülésének lehetőségei a börtönben. Börtönügyi Szemle, 1991. 1. szám.; Lőrincz József: Intézetvezetők a szabadságvesztés végrehajtásának reformjáról. Börtönügyi Szemle, 1990. 3. szám.; Bárd Károly: A büntetés-végrehajtási reform sikerének feltételei. Börtönügyi Szemle, 1991. 1. szám.

18 Lásd: Az emberi jogok érvényesülése a büntető igazságszolgáltatásban. Miskolc, 1991. 137–160. o. 19 Uo. 144. o.

20 Uo. 145. o.

- a szabadságvesztés nem szolgálhat az emberi méltóság megalázására,
- a nevelési, képzési, kulturális stb. programok végrehajtásában a szabadságvesztésre ítélt személy együttműködésére kell építeni,
- az elítéltek a lehetőségek szerint meg kell védeni a prizonizáció káros hatásaitól, elsősorban önmaga és elítélt társai agresszivitásától.”²¹

Ám számára már jól láthatók voltak azok a szervezeti akadályok és szervezeti problémák is, amelyek egy dinamikus reform útjába állhattak. Ilyennek látta a büntetés-végrehajtási szervezetnek a szovjet modell átvétele folytán megerősödött militarista jellegét. Mint e tanulmányában írta: „... a büntetés-végrehajtás ugyanolyan közszolgálat, mint például a közoktatás vagy az egészségügy. Ahhoz azonban, hogy ez a szervezet be tudja fogadni a börtönügyi reformeszméket és nem utolsó sorban az elítéltek emberi jogainak gondolatát, feltétlenül szakítani kell azzal a felfogással, amely a büntetés-végrehajtásban mindenekelőtt az állami hatalom és politika megnyilvánulását vagy kiszolgálását látja.”²² Szervezeti problémának tekintette, hogy a büntetés-végrehajtás nem hagyott fel a szocialista börtönvállalatok produktivitásra és gazdaságosságra törekvésével. Mint hangsúlyozta: „Az elítéltek munkáltatását oly módon kell megszervezni, hogy az elsősorban munkakészségük, munkakultúrájuk, ha úgy tetszik: kreativitásuk kifejlődését segítse elő.”²³ Aggasztónak tekintette a hatékony büntetés-végrehajtáshoz elengedhetetlen utógondozás helyzetét, javasolta szervezetrendszerének teljes körű átalakítását, a társadalmi, egyházi, karitatív erők, magánalapítványok bekapcsolását, az utógondozásban résztvevők szakmai képzését.²⁴

Horváth Tibor a büntetés-végrehajtási jog továbbfejlesztését szoros összefüggésben látta a demokratikus jogállamiság kiépítésére irányuló szándékkal. Meggyőződése szerint a reform központi törekvésének az elítéltek emberi és állampolgári jogainak szabályozására és védelmére kell koncentrálnia egy következetesen kiépített garanciarendszer útján. Ebben helye lehet az ügyész törvényességi felügyeletének, a büntetés-végrehajtási bíróságnak, a belső szakmai kontrollnak és a külső, társadalmi erőkből felállítandó felügyelő bizottságnak.²⁵ Nézete szerint egy új börtönügyi koncepcióban szükségszerűen meg kell növelni a büntetés-végrehajtási bíróság szerepét, amelynek ki kell terjednie az elítéltek jogainak védelmére is. Megfontolásra javasolta, hogy az intézetek külső, demokratikus kontrollja érdekében létre kell hozni a több európai országban már jól bevált felügyelő bizottságok intézményét, amelyeknek ellenőrzési jogköre kiterjedhetne a végrehajtás valamennyi aspektusára.²⁶

A rendszerváltozás első éveiben meginduló reform-előkészületek azt a reményt keltették, hogy a szükségszerű jogi korszerűsítésen túl a magyar állam a börtönrendszer működésének objektív és szubjektív feltételein is gyökeres ja-

21 Uo. 147. o.

22 Uo. 146. o.

23 Uo. 148. o.

24 Uo. 148–149. o.

25 Uo. 158. o.

26 Uo. 159–160. o.

vítást tud elvégezni. Egy átfogó reformhoz azonban a feltételek nem voltak kedvezőek, ezt látta Horváth Tibor is. Erről így írt: „Nem hallgathatom el, hogy a magyar büntetés-végrehajtási rendszer átalakítását több tényező is jelentősen korlátozza. Ilyen elsősorban az ország közismerten nehéz gazdasági helyzete mellett a bűnözés növekedésének az a tendenciája, amely az utóbbi tíz évben alakult ki és minden valószínűség szerint a következő évtizedet is jellemezni fogja. Ezen belül különösen számolni kell egyrészt a visszaeső bűnözés, másrészt az agresszív jellegű bűnözés jelentős súlyával, amely természetszerűleg kihat a szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek összetételére.”²⁷ Viszonylag rövid idő alatt valóban nyilvánvalóvá vált, hogy az ország gazdasági állapota a börtönreformot nem teszi lehetővé, sőt még a korábbinál is szűkösebb erőforrások álltak rendelkezésre. A büntetés-végrehajtás átfogó reformja tehát elmaradt, de figyelemre méltók a büntetés-végrehajtási, pönológiai tudományterületen azoknak az elveknek a kidolgozása, amelyekben Horváth Tibornak kiemelkedő szerepe volt. A 90-es évek elején megindultak az előkészületek a büntetés-végrehajtási jogszabályok törvényi módosítására, amely 1993-ban a XXXII. törvény hatályba lépésével történt meg. A rendszerváltás óta különösebb polémia nélkül elfogadott új jogágnak, a büntetés-végrehajtási jognak elismertsége jelentős mértékben hozzájárult a nemzetközi kötelezettségekből fakadó jogharmonizációs munka elvégzéséhez, valamint a joganyagának a börtönügy belső fejlődési igénye szerinti kiigazításához.

2. Horváth Tibor oktatói közreműködése egyik arculatformálójává lett a büntetés-végrehajtási szervezet 70-es években megjelenő új tiszti generációjának. A Rendőrtiszti Főiskolán a „Büntetés-végrehajtási jog” című tantárgy nem csupán a jogszabályok ismeretére korlátozódott, de új szemléletet is közvetített a fogvatartás humánus, célszerű bánásmód-kultúrájának továbbfejlesztéséhez.

A büntetés-végrehajtási ismeretek felsőfokú oktatásának gondolata hazánkban a XX. század elején jelent meg. Finkey Ferenc különösen kívánatosnak tartotta a börtönügy részletkérdéseinek ismeretét a bírakra, ügyészekre, ügyvédekre nézve, ezért fontosnak tekintette „ha a jogi főiskolákon – mint ezt az 1890-es szentpétervári nemzetközi börtönügyi kongresszus ajánlotta – a börtönügy rendszeres tantárgy gyanánt adatnék elő, s annak kötelező hallgatása a joghallgatóknak előíratnék, valamint gondoskodás történnék arról, hogy a joghallgatók évente egy-egy mintabörtönt, javítóintézetet, megfigyelő intézetet megtekintenek. A börtönhivatalnokoknak pedig a »börtönügyi tudomány« természetesen kenyérszűdiumukat képezi.”²⁸

Finkey koncepciójának gyakorlati megvalósítására csaknem 70 évet kellett várni. Az alacsonyabb szintű tanfolyami kurzusokat és ismeretterjesztő előadásokat nem számolva a felsőoktatásban 1972-től kezdődött meg a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási szakán a büntetés-végrehajtási jognak „kenyérszűdiumként” való oktatása. E jogterületnek a jogászképzésbe való beillesztése a 80-as

²⁷ Uo. 149. o.

²⁸ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909. 379. o.

évek közepétől kezdődött, amikor több-kevesebb rendszerességgel (speciális kollégiumként, alternatív, választható tantárgyként) csaknem valamennyi jogi karon bevezették a büntetés-végrehajtási jogi ismereteket, főképp kollégiumként azonban csak a rendszerváltozás után jelent meg a büntetés-végrehajtási jog. Az 1992/93. tanévtől – Horváth Tibor kezdeményezésére – a miskolci, ugyanebben az évben a szegedi, majd az ezt követő években a pécsi és a budapesti jogi karok illesztették be tanrendjükbe a büntetés-végrehajtási jogot.

A tantárgyat főképp kollégiumkénti bevezetésétől kezdve kétféle felfogásban oktatják: az egyik felfogás szerint az oktatás feladata a jogelméleti alapozás után a hatályos joganyag megismertetése. A másik felfogás a büntetőjogi szankciókat és azok hatályosulását szélesebb társadalomtudományi kontextusba helyezve vizsgálja. Horváth professzornak a büntetés-végrehajtás tudományos feldolgozására és oktatására irányuló pönológiai szemléletének lényege az, hogy szükségszerűen alkalmazni kell a történeti, nemzetközi összehasonlító módszereket, feltárni az egyes szankció és végrehajtása alakulásának a jogi szabályozáson túli kifejlődését az adott társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális környezetben, valamint vizsgálni kell hatékonyságukat, a megvalósítás reáliáit is. Lényegében ezt a szemléletet tükrözik azok a tananyagok és az ezek alapján elkészített tantárgyi programok, amelyek először a Rendőrtiszti Főiskolán, majd az egyetem jogi karain alkalmazásra kerültek. A Horváth Tibor szerkesztésében és részben továbbá megjelent tananyagok²⁹ az elméleti-történeti alapvetés után bemutatják az egyes európai államok büntetés-végrehajtási rendszereit a második világháború utáni időszakban, majd a szabadságelvonással, illetve -korlátozással, valamint az ezekkel nem járó büntetőjogi, büntetőeljárás, rendészeti stb. jogkövetkezmények végrehajtásának jogi szabályozását, végül a büntetés-végrehajtási tevékenység fokozatosan szélesedő jogállami kontrollját.

²⁹ Az 1999-ben a Rejtjel Kiadó és a Rendőrtiszti Főiskola közös kiadásában megjelent jegyzet feladata elsősorban a büntetés-végrehajtási szervezet hatáskörébe tartozó szabadságvesztés-büntetés, illetve a szabadságkorlátozó intézkedések végrehajtására vonatkozó joganyag feldolgozása volt. A 2001-ben, 2003-ban és 2007-ben a Rejtjel Kiadó gondozásában megjelent tankönyvek már a büntetés-végrehajtási jog teljes joganyagának bemutatására vállalkoztak.